

25 jaar kinderrechten: een terugblik en vooruitblik

*Bruno Vanobbergen, Angelo Van Gorp en Lieve Bradt
(Universiteit Gent)*

URN:NBN:NL:UI:10-1-100762

“Voor en boven alle dingen moet men voor het kind proclameren het recht om te denken, om zich vrij uit te spreken, om te twifelen, om zijn eigen mening te hebben en ook om in verzet te komen. Dat moet het wetboek van de rechten van het kind zijn” (Nieuwenhuis, 1899). Het is 1899 en Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919), een Nederlands politicus en sociaal-anarchist, spreekt tijdens een voordracht in Parijs deze woorden uit. Nieuwenhuis koppelt zijn pleidooi voor de rechten van het kind heel expliciet aan het belang van een libertaire opvoeding. In deze opvoeding is een grote terughoudendheid ten aanzien van de klassieke school aanwezig. De school respecteert onvoldoende de autonomie van het kind, terwijl leren nu net niet de zaak van de volwassene alleen kan zijn (Grunder, 2007). De school is te veel dressuur, te dogmatisch, waardoor het vrije denken er geen plaats krijgt. Maar niet alleen de school, ook ouders dienen zich van het permanente gevaar bewust te zijn dat zij de individualiteit van het kind al te sterk in de kiem smoren. Nieuwenhuis staat met deze positie niet alleen. We zien hoe op dat ogenblik verschillende auteurs, allen sterk gelieerd aan het (sociaal) anarchisme, vergelijkbare standpunten verdedigen. Sebastien Faure (1858-1942), bijvoorbeeld, is over het gezin als plek om op te groeien bijzonder scherp: “De familie is voor het kind als een kooi met ijzeren punten, waarin het opgesloten is. Bij de minste vrije beweging treffen hem de punten in zijn vleesch, zijn hersens of zijn hart. Leven, denken, liefhebben naar eigen goeddunken, in overeenstemming met zijn eigen temperament? Geen denken aan. In de dompige, benauwende, drukkende atmosfeer der familie moet het kind vegeteeren en verkwijnen. Het kind is zichzelf niet; het is een ‘ding’ dat bij de familie hoort” (Faure, 1914, p. 30).

Correspondentieadres: bruno.vanobbergen@ugent.be

De roep om een libertaire opvoeding en de daaruit voortvloeiende aandacht voor de rechten van het kind vertaalt zich ook in concrete initiatieven. Zo richt Faure in 1904 in Rambouillet nabij Parijs La Ruche (de bijenkorf) op, een kolonie voor kinderen van 6 tot 16 jaar waar zij zonder hun ouders kunnen opgroeien. Jongens en meisjes leven er door elkaar, ze genieten onderwijs, spelen en werken er op het land. De rode draad doorheen het leven in La Ruche is de integrale opvoeding, een concept ontleend aan Paul Robin (1837-1912), die zelf bekendheid verwierf met zijn weeshuis in Cempuis. Binnen een integrale opvoeding streeft men naar een evenwicht tussen lichamelijke, intellectuele en morele opvoeding, waarbij deze laatste zich kenmerkt door een grote aandacht voor solidariteit, gelijkheid en het gemeenschapsleven.

We zien hoe zich in dezelfde periode, veeleer onder de (later toegekende) noemer reformpedagogiek dan onder de noemer libertaire pedagogiek, ook andere initiatieven ontwikkelden die de stem en het perspectief van kinderen een volwaardige plek beoogden te geven, denken we maar aan het werk van Jan Ligthart (1859-1916) en Ovide Decroly (1871-1932), respectievelijk in Nederland en België. Interessant in dat verband is zeker ook het werk van A.S. Neill (1883-1973), die in 1921 nabij London Summerhill stichtte, een school voor jongens en meisjes tussen 5 en 16 jaar die sterk vanuit psychoanalytische inzichten vorm kreeg. Belangrijk in dit verband, tenslotte, is het werk van Janusz Korczak (1878-1942) geweest. Korczak, een Pools-Joodse arts, opende in 1912 een weeshuis, ook wel de "Republiek der Kinderen" genoemd, waar onder meer een kinderparlement en een kinderrechtbank het dagelijkse leven in het weeshuis regelden (vgl. Waaldijk, 1999).

De aandacht vanuit de libertaire en de reformpedagogiek voor kinderrechten in onze Westerse samenleving toont aan dat kinderrechten geen recent gegeven zijn. In de loop van de twintigste eeuw zijn diverse initiatieven ontplooid om kinderen beter tot hun recht te laten komen. Sommigen daarvan waren duidelijk politiek geïnspireerd (met een klemtoon op de erkenning van het kind als burger), de meerderheid was veeleer pedagogisch georiënteerd (met een grote focus op een meer kindgericht onderwijs bijvoorbeeld). Kinderrechten vallen bijgevolg niet louter samen met het Internationale Kinderrechtenverdrag van 1989, een verdrag dat kinderrechten wereldwijd een belangrijk gezicht heeft gegeven.

Het Kinderrechtenverdrag, aangenomen op 20 november 1989 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, is een werk van lange adem geweest. In 1924 was er de Verklaring van Genève inzake de Rechten van het Kind. Deze verklaring sommeerde vijf rechten, allen sterk gefocust op wat later 'provisierechten' zouden genoemd worden. Alle kinderen hebben het recht op voorzieningen zoals scholen, woningen en ziekenhuizen die een goede ontwikkeling moeten verzekeren. Voor het eerst werd het recht op het ontvangen van nationale en internationale hulp voor kinderen en jongeren officieel gedeclareerd. De daaropvolgende VN-Verklaring van de Rechten van het Kind uit 1959 bevestigde het belang van deze provisierechten, maar kenmerkte zich hoofdzakelijk

kelijk door haar aandacht voor het recht op bescherming van minderjarigen. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw komt de internationale politieke beweging rond kinderrechten in een stroomversnelling. De directe aanleiding was het uitroepen door de Verenigde Naties van het jaar 1979 tot het Internationaal Jaar van het Kind. De daarop volgende jaren zou een speciale commissie onder het voorzitterschap van de Poolse professor Adam Lopatka met een tekst van de Poolse regering aan de slag gaan die uitdrukkelijk tot doel had tot een echt kinderrechtenverdrag te komen. In 1989 is men daar uiteindelijk in geslaagd: de Verklaring werd een Verdrag.

Voortaan steunt de vraag naar aandacht voor de rechten van kinderen niet langer op een eenvoudige intentieverklaring, maar op een tekst die als een verplicht referentiekader moet gezien worden voor alle landen die het Verdrag hebben geratificeerd. Interessant en belangrijk is dat met het Kinderrechtenverdrag ook een nieuwe groep kinderrechten onder de belangstelling kwam. Minderjarigen verdienen niet enkel bescherming, zij moeten ook als volwaardig burger aan de samenleving kunnen deelnemen. Het is daarbij vooral artikel 12 van het Kinderrechtenverdrag, het recht om gehoord te worden, dat deze claim tot participatie van kinderen en jongeren kracht bij zet. Op deze wijze kwamen 'kinderrechten' bij wijze van spreken opnieuw thuis. De duidelijke aandacht voor participatierechten van kinderen zal immers tot hernieuwde debatten over het kind als burger aanleiding geven.

Het Kinderrechtenverdrag zou op relatief korte tijd uitgroeien tot het meest succesvolle verdrag van de Verenigde Naties. Vandaag zijn er slechts drie lidstaten die het verdrag niet hebben bekrachtigd: de Verenigde Staten van Amerika, Somalië en (recent) Zuid-Soedan. België ratificeerde het verdrag in 1992, Nederland in 1995. Dit betekent dat de verplichtingen onder het Verdrag sindsdien bindend zijn voor de Belgische en de Nederlandse staat. Op 15 juli 1997 keurde het Vlaams Parlement het oprichtingsdecreet van het Kinderrechtencommissariaat goed. In Nederland benoemde de Tweede Kamer de eerste Kinderombudsman van Nederland op 15 februari 2011.

Kinderrechten zijn de link met het anarchisme vrij snel kwijt gespeeld. Niettemin kenmerkt het Kinderrechtenverdrag zich door een revolutionair karakter. Het is belangrijk om voor ogen te houden dat het Kinderrechtenverdrag in de eerste plaats een tekst is die voortkomt vanuit een verontwaardiging om een bestaande toestand en er heel expliciet naar streeft om deze toestand te veranderen (Meirieu, 2002). Kinderen waren lange tijd onzichtbaar, en waar ze toch zichtbaar waren, werd er heel vaak weinig belang gehecht aan wat kinderen beleefden en te zeggen hadden. Illustratief daarvoor is het recente onderzoek in Nederland van de Commissie Samson naar het voorkomen van seksueel misbruik in jeugdinstanties. Het onderzoek toont heel duidelijk aan hoe kinderen die slachtoffer waren van seksueel misbruik voor 1980 volstrekt niet serieus genomen werden wanneer ze anderen over het seksueel misbruik vertelden: "Ze worden uitgelachen, weggehoond, niet geloofd, en krijgen in veel gevallen zelfs straf voor hun vermeende leugens, 'vieze praatjes' en slechte gedachten"

(Rapport Commissie-Samson, 2012). De aandacht voor rechten van kinderen verschijnt in dit licht als een protest tegen het voortdurend miskennen van kinderen.

Het is vanuit dat protest dat geijverd wordt voor het erkennen van het 'hier en nu' van kinderen. De kindertijd is immers veel meer dan louter een voorbereiding op het volwassen leven. Het is zoals Korczak het heel helder formuleert: "Kinderen zijn toekomstige volwassenen – zegt men. Zij zijn pas in wording, ze bestaan eigenlijk nog niet helemaal, ze horen er voorlopig nog niet bij... Wat bedoelt men daar toch mee? Wij kinderen: leven wij nog niet, voelen wij dan niet, lijden wij dan niet – net als de volwassenen? En de kinderjaren: zijn die dan geen deel van het echte leven – gewoon van iedereen? Waarom willen ze ons dan laten wachten – en waarop?" (Korczak, 2007, p. 171). Aanvaarden dat er voor kinderen ook een 'hier en nu' is, betekent dat we als volwassenen aandacht hebben voor de betekenissen die kinderen en jongeren hechten aan wat er vandaag in hun leven gebeurt. "Kinderen zijn de toekomst", klinkt het vaak. Maar minstens even belangrijk als dat toekomstperspectief, is het heden. Het betekent dan ook dat we wat kinderen vandaag belangrijk vinden, mee inzetten in beslissingen die we nemen in en over het leven van deze kinderen en jongeren.

Naast de aandacht voor het 'hier en nu' biedt het Kinderrechtenverdrag ook heel duidelijk kansen om het traditionele model van de volwassen-kind-relatie te herbekijken. Klassiek verschijnt de volwassene als de afgewerkte, de complete persoon, terwijl het kind verschijnt als 'het nog niet'. Het kind is 'in ontwikkeling', de volwassene is 'de ontwikkelde'. Dit heeft belangrijke implicaties voor de wijze waarop we naar kinderen kijken. Laat ons het voorbeeld van het langdurig zieke kind nemen. Wanneer kinderen langdurig ziek zijn, is een van de elementen waarover volwassenen zich aanvankelijk vaak verbazen de veerkracht die kinderen en jongeren in zich hebben. Het beeld van het sterke zieke kind staat haaks op de wijze waarop we vandaag nadenken over het toekennen van beslissingsrecht aan kinderen in hun eigen behandeling. We stellen in de praktijk vaak vast dat dit recht aan een aantal voorwaarden gekoppeld wordt (Hemrica, 2004). Het meest opvallende daarbij is de vraag of kinderen wel voldoende vaardigheden hebben om mee na te denken over hun ziekte en de behandeling ervan, een vraag die bij volwassenen niet of slechts bij uitzondering wordt gesteld. Kinderen moeten kunnen bewijzen dat zij voldoen aan een bepaalde norm. Bij volwassenen daarentegen wordt ervan uitgegaan dat zij als vanzelfsprekend aan deze norm voldoen. Deze norm wordt bovendien heel cognitief ingekleurd. Het gaat dan bijvoorbeeld over het begrijpen van de aard en de ernst van de ziekte, of het begrijpen van de voor- en nadelen van de verschillende behandelingsmogelijkheden. Het belang van sociale en emotionele vaardigheden lijkt nauwelijks aan de orde. Dit lijkt te suggereren dat het nemen van de 'juiste' beslissing niet alleen rationeel, maar blijkbaar ook individueel en onafhankelijk van anderen gebeurt.

Zowel in de aandacht voor het hier en nu van kinderen als in het streven naar een andere verhouding tussen kind en volwassene, vormt bekwaamheid een belangrijk concept. Juridisch gezien beschouwen we zowel in Nederland als in België minderjarigen onbekwaam om hun rechten uit te oefenen. Ze zijn wat men noemt ‘juridisch handelingsonbekwaam’ en hebben geen initiatiefrecht om hun rechten af te dwingen. Een minderjarige is afhankelijk van een volwassene (een ouder, een voogd) die in de plaats van de minderjarige optreedt in het rechtsverkeer. Wanneer een 14-jarig meisje haar vader wil aanklagen, omdat hij haar regelmatig fysiek geweld aandoet bijvoorbeeld, dan is zij van een volwassene afhankelijk om dit bij de rechtbank aan te kaarten. Of wanneer een 16-jarige jongen een operatie moet ondergaan, maar zijn beide ouders raken het niet eens over de plek waar deze operatie moet plaatsvinden, dan kan de jongen daar zelf geen beslissing in nemen. Kinderen hebben dus rechten, maar vaak kunnen ze deze zelf noch materieel noch procedureel uitoefenen, waardoor ze afhankelijk worden van overheden die als “*police des familles*” kunnen of moeten opereren (Raes, 2012). Deze juridische handelingsonbekwaamheid van minderjarigen botst met de actuele maatschappelijke realiteit, waarin we vaststellen hoe jongeren regelmatig op hun bekwaamheid worden aangesproken (als consument bijvoorbeeld). Zij staat ook haaks op zowel de geest als de inhoud van het Kinderrechtenverdrag zoals we die in de vorige paragraaf gesitueerd hebben. Dit heeft ervoor gezorgd dat de voorbije jaren werk is gemaakt van een wet- en regelgeving voor minderjarigen die beoogt meer conform het Kinderrechtenverdrag te zijn.

Het Kinderrechtenverdrag wordt vaak gezien als “een blauwdruk met na te streven doelstellingen of een soort catalogo van juridische verplichtingen die moet worden geïmplementeerd in de praktijk en in het beleid” (Reynaert, Roose, Vandenhoele, & Vlieghe, 2011, p. 3). Maar aandacht voor kinderrechten betekent niet enkel streven naar een betere individuele rechtspositie voor kinderen en jongeren. Dit streven dient met name samen te gaan met het beklemtonen van de relationele, morele en sociale dimensie van rechten en kinderen. Zoniet blijven we steken in een sterk individualistisch karakter van juridisch erkende rechten. Met de aanvaarding van subjectieve rechten voor kinderen en jongeren worden hun belangen tegenover de belangen van andere dragers van rechten geplaatst: “Het spanningsveld dat het afwegen van mogelijk tegenstelde belangen met zich meebrengt, verhoogt vaak het conflictgehalte van sociale problemen eerder dan dat het dialoog stimuleert” (Reynaert, Bouverne-De Bie, & Vandeveld, 2001, p. 105). Dit is een klacht die bijvoorbeeld door Verenigingen waar armen het woord nemen regelmatig geformuleerd wordt. Hierdoor wordt een vorm van samenleven gecreëerd die winnaars en verliezers voortbrengt, eerder dan dat samen gezocht wordt naar een collectief gedragen oplossing voor maatschappelijke problemen.

Kinderrechten staan enerzijds voor het belang van het beschermen van kinderen. Volwassenen spelen daarbij een cruciale rol. Kinderen zijn kwetsbaar en afhankelijk van anderen voor het realiseren van hun welzijn. Dat vraagt een

volwassen-kind-relatiemodel waarbij de volwassene een grote verantwoordelijkheid draagt voor het kind. Anderzijds omvatten kinderrechten een expliciete aandacht voor de participatie van kinderen aan de samenleving. De aandacht voor de participatierechten van kinderen is een essentieel element in ons denken over kinderrechten, maar houdt tegelijk ook een risico in. Dat zagen we bijvoorbeeld heel duidelijk geïllustreerd in het debat over euthanasie voor minderjarigen dat het afgelopen jaar in België op zowel maatschappelijk als politiek niveau werd gevoerd. In dat debat koppelden sommigen het verlenen van een recht aan een minderjarige (recht op euthanasie) aan het benaderen van het kind als een volwassene, met het verdwijnen van het kind in de samenleving tot gevolg. Dat kunnen we, precies omwille van de dubbele beweging in het Kinderrechtenverdrag, niet maken. Zolang we rechten blijven koppelen aan het beeld van de autonome, vrije en rationele mens, zullen kinderen altijd naar de marges van de samenleving verbannen blijven. Kinderrechten en mensenrechten betekenen meer dan enkel individuele vrijheden en verantwoordelijkheden. Kinderrechten dagen ons uit om het verschil in rekening te brengen (Wall, 2010). Het verschil tussen kinderen en volwassenen, maar evenzeer de zoveel andere verschillen waarmee we in onze samenleving geconfronteerd worden.

De hoger vermelde spanningsvelden komen uitdrukkelijk aan bod in de vijf bijdragen in dit themanummer.

In hun bijdrage stellen Bouverne-De Bie, De Vos en Bradt de vraag hoe kinderrechten zich verhouden tot het sociaal opvoedingsproject waaraan de kindwetgeving in België heeft vormgegeven. Sociale opvoeding houdt in dat opvoeding niet louter wordt gezien als de opvoeding van het kind tot volwassene. Het gaat ook om de opvoeding van het kind tot burger en om de verandering van de samenleving via de opvoeding. De insluiting van kinderen en jongeren in een geïsoleerd en eigen jeugdland kan gezien worden als een kritiek op de sociale opvoeding als maatschappelijk project. De auteurs stellen zich daarbij de vraag of het streven naar kinderrechten een voldoende antwoord biedt op die kritiek en pleiten voor een benadering van kinderrechten als een toetssteen voor een radicalisering en herdefiniëring van de sociale opvoeding.

Honderd jaar na de introductie van de leerplicht in België voor kinderen vanaf zes jaar (1914), is de aanvangsleeftijd waarop kinderen leerplichtig zouden zijn meer dan ooit tevoren onderwerp van debat. Zoals dat het geval was in de periode van de midden jaren 1960 tot het begin van de jaren 1980, wordt de roep luider om de aanvangsleeftijd te verlagen met als argument dat dit de gelijke kansen in het onderwijs zou bevorderen. In hun bijdrage vragen Van Laere en Vandenbroeck zich af waarom méér school de oplossing zou zijn, daar onderwijs ongelijkheid lijkt te (re)produceren. Aan de hand van een historisch perspectief nemen zij de debatten onder de loep en kijken zij kritisch naar de daarin gehanteerde definities van sociale problemen en naar de wijze waarop verlaging van de aanvangsleeftijd daarbij als mogelijke oplossing naar voor wordt geschoven. Zij besluiten hun artikel met een aantal kritische kantteke-

ningen bij een mogelijke leerplicht voor kleuters aan de hand van het Internationaal Verdrag Inzake de Rechten van het Kind.

In de bijdrage van Van der Zon wordt stil gestaan bij het recht op bijzondere bescherming en bijstand van kinderen die niet bij hun eigen ouders kunnen opgroeien. Waar het lange tijd onduidelijk is geweest wat deze bijzondere bescherming en bijstand precies inhoudt, lijkt daar de laatste jaren verandering in te komen. In haar bijdrage biedt Van der Zon vooreerst een staalkaart van de invulling van het begrip bijzondere bescherming en bijstand in internationaal juridische documenten. Daarna wordt betoogd dat hoewel een concretisering van de verplichtingen van Staten ten aanzien van kinderen in alternatieve zorg nuttig is, dit enkel betekenis krijgt wanneer kinderen ook de mogelijkheid hebben om zelf hun recht af te dwingen. Het artikel sluit af met de aanknopingspunten die het internationale recht biedt om de rechtstoegang voor kinderen in alternatieve zorg te verbeteren.

Het principe van het hoger belang van het kind vormt een van de belangrijkste pijlers van het Kinderrechtenverdrag. Recent formuleerde het VN-Comité voor de Rechten van het Kind een Algemeen Commentaar (nr. 14) rond dit principe. Deze Algemene Commentaar vormt het vertrekpunt voor de bijdrage van Kalverboer. Er wordt ingegaan op hoe de belangen van het kind in navolging van de Algemene Commentaar nr. 14 kunnen worden onderzocht en vastgesteld als er sprake is van een vermoeden van kindermishandeling of verwaarlozing. Kalverboer toont aan hoe het Algemene Commentaar in de eerste plaats een juridisch document is dat vertaling behoeft vanuit een gedragswetenschappelijk perspectief om in beleid maar ook in individuele zaken tot een systematische en zorgvuldige afweging van belangen te komen wanneer het kinderen betreft. Het besluit tot het uithuisplaatsen van een kind grijpt zeer diep in de levens van alle betrokkenen in. Een dergelijk besluit verdient een dubbele toets: een gedragswetenschappelijke en juridische.

In de laatste bijdrage focussen Verhaeghe en Derluyn op het recht op onderwijs voor minderjarige vluchtelingen in België. Ze besteden daarbij aandacht aan zowel de doelstellingen en de ambities van de overheid als aan de betekenis die jongeren zelf aan hun onderwijs(kansen) geven. Het resultaat van hun analyse is een spanningsveld tussen het restrictieve migratiebeleid (de minderjarige vluchteling als vluchteling) en het recht op onderwijs (de minderjarige vluchteling als kind). Dat spanningsveld wordt door de overheid evenwel niet benoemd. Dit plaatst zowel kinderen als hun leerkrachten in 'limbo': ze worden geacht te investeren in een toekomst in België (en sterker nog: in participatie aan de Belgische samenleving), wat echter voor een deel van de kinderen niet de (latere) realiteit is of zal zijn. Verhaeghe en Derluyn houden in hun conclusie een pleidooi ten aanzien van de overheid om het beschreven spanningsveld te expliciteren en te erkennen.

Referenties

- Faure, S. (1914). *Antwoord aan een gelovig meisje (Over God, Vaderland en Familie)*. Amsterdam: De Roode Bibliotheek.
- Grunder, H.-U. (2007). *Anarchistische Erziehung als libertäre Reformpädagogik. Geschichte – Modelle – Beispiele*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
- Hemrica, J. C. (2004). *Kind-zijn tussen opvoeding en recht. Een grondslagenonderzoek naar kindbeelden in discussies op het grensvlak van opvoeding en recht*. Leuven: Garant.
- Korczak, J. (2007). *Het recht van het kind op respect*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Meirieu, P. (2002). *Le pédagogue et les droits de l'enfant*. Paris: Tricorne.
- Nieuwenhuis, F. D. (1899). *De libertaire opvoeding. Voordracht gehouden te Parijs*. Amsterdam: L. De Boer.
- Raes, K. (2012). Het kind als homo juridicus. Verrechtelijking en emancipatie. *Ethiek en Maatschappij*, 14 (1-2), 81-92.
- Rapport Commissie-Samson (2012). *Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*. Amsterdam: Boom.
- Reynaert, D., Bouverne-De Bie, M., & Vandevelde, S. (2001). Over kinderen en recht. Aanzet tot het herdenken van kinderrechten. In D. Reynaert, R. Roose, W. Vandenhole, & K. Vlieghe (red.), *Kinderrechten: springplank of struikelblok? Naar een kritische benadering van kinderrechten* (pp. 99-112). Antwerpen: Intersentia.
- Reynaert, D., Roose, R., Vandenhole, W., & Vlieghe, K. (2011). Kinderrechten: springplank of struikelblok? Naar een kritische benadering van kinderrechten. In D. Reynaert, R. Roose, W. Vandenhole, & K. Vlieghe (red.), *Kinderrechten: springplank of struikelblok? Naar een kritische benadering van kinderrechten* (pp. 1-6). Antwerpen: Intersentia.
- Waldijk, K. (1999). *Janusz Korczak, over klein zijn en groot worden*. Utrecht: SWP.
- Wall, J. (2010). *Ethics in Light of Childhood*. Washington D.C.: Georgetown University Press.